

GUTTMANN SZABOLCS

A SZAKMAI HÁTTÉR NÉLKÜLÖZHETETLENSÉGE

A legnagyobb probléma az, hogy nincs urbanisztikai logikája a falu- és városképnek; hiszen mindazt a nemes gondolatsort, amely a reneszánsz idején megfogalmazódott és folyamatosan fejlődött a 19. századig, a modernizmus és a posztmodern teljesen a feje tetejére állította.

A kastélyok, udvarházak története nagyon hasonlít bármely ház történetéhez, és mégis van némi eltérés közöttük: szociális szempontból vizsgálva kiderül, hogy elég kevesen lesznek „nagyon okosak”, „tudósok”, de ők is ugyanúgy születnek és ugyanúgy halnak meg, mint társaik. A különbség inkább ott mutatkozik meg, hogy amennyiben elpusztulnak, nehezen lehet őket pótolni – vallja Guttman Szabolcs műépítész, a Romániai Építészek Rendje erdélyi fiókjának elnöke, Nagyszében korábbi főépítésze. Véleménye szerint egy normálisan működő társadalmi rendszerben az úgynevezett felső tízezer garantálhatná a társadalom előmenetelét, Erdélyben és Romániában azonban hiányzik ez a réteg: „a szocializmus idején elvesztettük az emberi anyagot s velük együtt az épített örökségüket is – a rendeltetésükhöz képest egészen más szereppel kellett felruházni az épületeket, hogy a szociális tisztítóüzön keresztülmenjenek”.

■ – Irwin Shaw amerikai regényíró mondta egykor, hogy „a szent helyek és műemlékek közös átka az idegenvezetők hada, akik gördülékeny halandzsájjukkal, ravasz borralaló-vadászatukkal szinte mindentől képesek kilopni az ünnepélyességet”. Az ünnepélyesség hiányáért, már ha az erdélyi és romániai kastélyok és udvarházak helyzetét tekintjük, aligha hibáztathatók az idegenvezetők, sokkal bonyolultabb összefüggésekről van itt szó. Hogyan látja, mi minden történt az épített örökség megőrzése terén az elmúlt húsz évben?

– A rendszerváltást követő tíz év a mindenféle találgatások időszaka volt az épületek visszaszolgáltatásával kapcsolatban. 2000 után aztán újabb tíz év következett, hiszen megjelentek a tulajdonosok, azoknak a leszármazottai, akik tulajdonképpen persona non grataként éltek a szocia-

lizmus idején, vagy akár bele is haltak abba. Ilyen tekintetben máris egy nagy gond szakad ránk: egyrészt azért, mert nem beszélhetünk folyamatosságról sem társadalmi vonatkozásban, sem pedig az épített örökség szempontjából. Ráadásul mindazoknak, akik a jogos tulajdonukat visszaöröklik, nagy valószínűséggel előről kell kezdeniük mindent.

– *Milyen funkciójuk volt az épületeknek anno, a „születésükkor”, a reneszánsztól kezdve el egészen a 19. századig, illetve hogyan változott a megbecsültségük az idők folyamán?*

– A kastélyok és az udvarházak jelentették a naprakész építészet történetét egy-egy településen. Ami a „születésüket” illeti, a folyamat eleinte igencsak botladozva bontakozott ki, hiszen egy viszonylag elszigetelt országrészben élő mestereket kellett „ránevelni” arra, hogy kastélyokat építsenek. A legtöbb kőfaragó-iskolának, így például a kolozsvárinak is megvolt ugyan a maga középkori, Mátyás-korabeli előzménye, ennek ellenére a szakembereknek a saját erejükből kellett továbbfejleszteniük az új rend építészeti megfogalmazását. A jelenlegi romániai állapotok tanulmányozásakor mindenekelőtt a két 18. századi „leg-leg” palota helyzetét kell megnéznünk közelebbről: a nagyszebeni Brukenthal és a kolozsvári Bánffy, amelyeknek a városi mellett vidéki megjelenítésük is van, Feleken és Bonchidán. A kérdés, amit jelen esetben feltehetünk: hogyan élték meg ezek az épületek a szocializmust és az azt követő húsz évet? Ebből kiindulva, s persze sok minden mást is figyelembe véve, szép lassan ahhoz is elérkezünk, hogy mennyi gond lehet az összes többi műemlékkel, városon és falun egyaránt, hogy belegondoljunk abba is, miként alakulhat a sorsuk az elkövetkező időszakban.

– *Vessük össze akkor ezt a kettőt, a Brukenthal és a Bánffy-palotát. Mindkettő barokk műemlék, előbbi a szebeni Nagypiac nyugati oldalán, utóbbi pedig a kolozsvári Főtér keleti részén. Melyek a legszembevetőbb történelmi különbségek a két épület között?*

– A Brukenthal-palota talán az egyik legszerencsésebb példája az elmúlt húsz éveknek. Amellett, hogy az Európai Kulturális Főváros cím megszerzésekor Bukarestnek is lépnie kellett a visszaigényelt tulajdonok kapcsán, mai helyzetét a kastély története is jelentős mértékben meghatározza. Brukenthal Sámuel, Erdély egykori kormányzója ugyanis, amikor örökös nélkül maradt, minden kincsét az az evangélikus egyházra ruházta át, tulajdonként és feladatként. Komoly végrendeletet hagyott maga után, amelyben úgymond kioktatta az egyházat, miszerint ez nemcsak ajándék, hanem elsősorban „egy nagy nyűg”, amit gondozni kell, ellenkező esetben az egész nem ér semmit. Ennek fényében sikerült rendezni a visszaigénylést is, egy nagyon szerencsés csillagzat alatt. A végrendeletnek köszönhető, hogy napjainkban ez az egyetlen olyan kastélya Romániának, amelyet a szocializmus idején nem tettek tönkre, hiszen nem kastélyként, hanem sokkal inkább közgyűjteményként és múzeumként funkcionált, s a gyűjtés folyamatosságának köszönhetően sikerült katalizálnia Nagyszeben értékszemléletét, a város történéseit. 1989-re múzeumkomplexummá gyarapodott, a maga 80 hektáros falumúzeumával, gyógyszer-tár-múzeumával, Művészetek Házával, Tanácstornyával, valamint az Altenberger-palotával, amelyet történelmi múzeumként kapcsoltak hozzá a nyolcvanas években.

– *Mi történik a rendszerváltás után?*

– Az evangélikus egyház visszakeri a jussát, de szigorúan csak a végrendelet tükrében, következőképpen meg sem fordul a fejükben, hogy kiköltöztessék onnan a nemzeti múzeumot. Jelenleg mintegy 1500 száz élt Nagyszebenben, szemben a háromszáz magyar szórvánnyal, ami viszont a kincsraktározás több száz éves hagyományát és a szellemi örökség továbbmentését illeti, a mi számunkra is példaadó lehetne a tevékenységük. Hasonló témakör, amiről szintén kevés szó esik mostanában,

a visszakapott egyházi kincsek sorsa, amelynek tekintetében az erődített templomok vannak az egyik legszomorúbb helyzetben. Bár valószínűleg nem nekünk kell megoldanunk az erdélyi magyar templomok problémáit, elgondolkodtató, hogy Nagyszebenben nem karba tett kézzel nézik a szász örökség romlását, hanem EU-s támogatással tatarozzák őket, és az ingóságokat – ismét csak Brukenthal humanista, értékőrző gondolatainak szellemében – hasznosítják. A hajdani gyermekotthont és templomot például – a mostani Astra parkban – egyszerűen belakták a környező ingóságokkal, egyháztörténeti múzeumot nyitottak benne, és oltárokat menekítettek bele, valamint teljes levéltárat, amely kutatható. Menthetetlennek tűnt a helyzet, de egy minimális létszámú csapat felvállalta a munkát, és lám, megtérülni látszik a befektetett munka.

– *Több szó esik viszont a kolozsvári Bánffy-palotáról, az erdélyi barokk építészet egyik kiemelkedő alkotásáról, amely a nagyszebeni Johann Eberhard Blaumann tervei alapján épült. Milyen események befolyásolták az épület sorsának alakulását az elmúlt ötven-hatvan évben?*

– A kolozsvári Bánffy-palotából múzeum lett ugyan a szocializmusban, de egészen más típusú, mint a Brukenthal esetében. Egy kiüresített kastélyt próbáltak új anyaggal betelepítve továbbéltetni – az Erdélyi Múzeum-Egyesület értékeit vitték be részben a palotába, ami viszont hatalmas értékkeveredést eredményezett. A Bánffy család helyzete már a két világháború között sem volt pompás, az udvarba beépített mozi is igazolta, hogy rosszul ment a soruk. A szocializmus hatvanas éveinek köszönhető, hogy végül kibontották a mozit, és visszaállt a barokk belső udvar hangulata, de köszönhető ugyanakkor sajnos az is, hogy most, amikor a visszaigénylésekre sor kerül, a tulajdonképpeni megyei tulajdonos nem vesz annyi erőt magán, hogy tisztázza a két világháború közötti kisebb adásvételeket a hajdani tulajdonos és az új tulajdonosok között. Emiatt EU-s pályázatoktól esik el az intézmény, és annak ellenére, hogy a város kellős közepén találjuk, mind a mai napig ázik, fázik, és várja a megoldást. Erdélyben egyébként ezek az épületek legtöbb esetben azért mentek tönkre, mert kastélyként élték meg a szocializmust.

– *A megváltozott körülmények minden bizonnyal a kastélyok és udvarházak környékén élők mindennapjait is befolyásolták vagy inkább egy teljesen más merbe terelték...*

– A falvakban nagy a bizonytalanság, hiszen egyrészt megszűnt a kúria, amely azelőtt munkát adott az ott élőknek, közben pedig a szocializmus is véget ért, ami szintén munkalehetőséget biztosított. Marad tehát a hogyan tovább kérdése, a bizonytalanság mindenkinek külön-külön. A legnagyobb probléma az, hogy nincs urbanisztikai logikája a falu- és városképnek; hiszen mindazt a nemes gondolatsort, amely a reneszánsz idején megfogalmazódott és folyamatosan fejlődött a 19. századig, a modernizmus és a posztmodern teljesen a feje tetejére állította. Míg a modernizmus egyértelműen ki akarta törölni, és a szocializmussal egyetemben nagyon sikeresen művelte, a posztmodernnek még van lehetősége a változtatásra. A posztmodern megengedi, hogy egyáltalán beszéljünk ezekről a dolgokról, a problémákról és a lehetőségekről, az viszont, hogy ebben a posztmodernben miként tudja egy kastély megtalálni a helyét és az értékét, továbbra is kérdéses. Minden bizonnyal csak abban az esetben sikerülhet, ha nagyon komolyan vesszük az értékek megőrzését, akkor viszont a műemléki lajstromok nemcsak egyszerű irományok lennének, hanem komoly keretintézményekkel, helyi és regionális szervezetekkel rendelkeznének.

– *Mi a helyzet ebben a tekintetben Magyarországon?*

– Magyarországon már a nyolcvanas évektől elkezdődött egyfajta újraértékelődés, és a privatizációt is valamelyest jobban kezelték, mint mifelénk. Nagyon sok épület megkapta ott az új rendeltetését: panzióként, kultúrházként vagy kikapcsolódási

központként, vadászklakként működnek. Ilyesmire Romániában is lenne igény, de nincs meg az a rendszer, amely az alapokat biztosítaná, valamint hiányzik az is, hogy ez valakinek a feladata, a problémája legyen. A kilencvenes években Erdélyben is volt egy kastélyfelmérő program, amit dr. Szabó Bálint vezetett magyarországi megrendelésre. Mi is részt vettünk ebben, egy nagyon ügyes csapattal sikerült felmérnünk a romos állapotban lévő Szeben és Fehér megyei kúriákat. Elkészült a dokumentáció, lefordították végül román nyelvre is, de az anyag mai napig csak a kulturális minisztérium levéltárát gazdagítja. De kérdelem én: ön szerint van egy csapat, egy program, amely ezt komolyan venné, netán nyomon követné? Amelynek fontos lenne, hogy romok helyett esetenként egy-egy vendégház fogadja a turistákat, s erre akár valamilyen típusú segítséget is nyújtson a műemlék-tulajdonosnak? Ezek a dolgok utópiák egyelőre a mai Romániában...

– *Hogyan kellene hozzáfogni a megvalósításhoz?*

– Mindenekelőtt beszélni kellene róla, naponta, valamint a törvények szintjén is tenni valamit, amely a kulturális minisztérium és az adminisztráció város- vagy faluképre összpontosító szakágának közreműködését is elősegítené. Most azt látjuk, hogy létezik ugyan műemléktörvény, a műemléklistán pedig megtaláljuk az emlékeket, ezzel azonban be is fejeződik minden. Adminisztrációs tekintetben pedig ott van a törvénykezés, hiszen minden helységnek kötelezően el kell készítenie az általános urbanisztikai tervét tízévente, most már a harmadik ilyen típusú terv készül el az új kapitalizmusban. Van tehát egy alapidokumentum, amely történelmi stúdiumon alapszik, és amelyre rá lehetne építeni a négyévenkénti stratégiát az épített örökséget illetően is. Ilyen stratégia viszont nincs, és azt tapasztaljuk, hogy a négyéves ciklusok csak a politikai és a pénzügyi kérdések keretét ölelik fel. A jelenlegi, főként 2007 utáni Romániának az a legnagyobb problémája, hogy noha sikeresen privatizálta az értékek ötven százalékát, a folytatás tekintetében semmit nem tett le az asztalra. Gondok persze nem csak vidéken adódnak: aki ma végigmegy Bukarest főutcáin, láthatja, hogy a 19. századi nagy bérházak többsége lakatlan. Mellbevágó volt számomra ezzel szembesülni. Ha ugyanis ennek a városnak kell felügyelnie az országot és annak épített örökségét, akkor egyetlen reményünk, ha komolyan vesszük a regionalizálást, akkor legalább minden régió mérlegelheti a saját értékeinek a rendszerét. Jó hír, hogy huszonegy év alatt kinőtte magát egy új szakembergárda – építészek, urbanisták, műemlékvédők, szociológusok stb. –, akiknek a szakmai tudása elengedhetetlen ahhoz, hogy végre stratégiákban gondolkodjon az ország. Mivel azonban egyelőre nem beszélhetünk párbeszédéről az adminisztráció és a szakmai szervezetek között, úgy tűnik, nem ártana ezt a civil szféra körében megteremteni. Ezáltal nyomást lehetne gyakorolni a kormányra, belekapaszkodva azokba az uniós kapcsolatrendszerekbe, amelyek a pénzek áramlását is feltételeznék a kastélyprogram működése érdekében. Akkor nem csupán egy-egy szerencsés, Don Quijotés megoldással kecsegtetnénk magunkat, hanem tíz-húsz éven belül ez a rendszer kialakíthatna egy épített értékszövetet.

– *Ilyen egyedülálló kezdeményezés a Transylvania Trust által végzett tevékenység a bonchidai Bánffy-kastély megmentéséért...*

– Örvendetes, hogy létezik ez a lelkes csapat, amely felvállalja a kastély életben tartását. Lehet, hogy az épület helyreállítása nem annyira látványos, mint mondjuk egy nyugati műemlék esetében, hiszen több éven keresztül húzódik a kastélyrehabilitációs program, de szerintem ezzel nagy gond nincs, a fontos az, hogy működik. A lényeg, hogy már nem rongálódik, hanem fejlődik. Sőt, ha ilyen típusú felújításokra nyílna lehetőség más, kisebb műemlékek esetében is, akkor az oktatás, a tanítás előkészíthetné több udvarház és kastély folyamatos felújítását vagy legalábbis konzerválását. Ha meg bírjuk menteni a mai állapotában, már akkor nagyon sokat tet-

tünk. Ellenben a bonchidai Bánffy-kastély példája még inkább Don Quijote-i feladatnak tűnne abban az esetben, ha mindez alulról szerveződne, és nem lenne egy előre eltervezett rendszer szülöttje.

– *De vajon mit tehet az a leszármazott, aki úgy dönt, hogy hazatér a család ősi birtokára?*

– Nem tudom, mit mondjak, éppen azért, mert nincs ilyen rendszer. Jobb esetben felkereshet egy helyi vagy területi szakértőt – ha egyáltalán van ilyen a közelében –, hogy elbeszélgessen a lehetőségekről. Ezek a lehetőségek viszont példázgatások lesznek, s mivel senki nem fogadja konkrét ötletekkel, javaslatokkal, általában megijed, és hazamegy. Ha ki lehetne alakítani egy partnerkapcsolatot, és a helyi adminisztráció is belátná, hogy ezáltal milyen lehetőségekben részesülhet a kormány és az ország részéről, akkor valóban működőképes lehetne a dolog. Amikor ugyanis a romtulajdonos visszatér egy elszegényedett településre, általában kisebb gondja is nagyobb annál, mint hogy a romokról beszélgessen. Persze más a helyzet a Székelyföldön: Kovászna megyében például jóval több a magyarországi segítség tanácsadásban – bár ez is külföldi segítség –, tudomásom szerint pedig újabban egyedül a Hargita Megyei Tanács indított falufelmérési programot, amelynek eredménye szerencsére a faluképen is meglátszik. Mert lássuk be, ad absurdum hiába lenne pénz egy műemlék felújítására, ha a környezete továbbra is megmarad olyannak, mint azelőtt volt, ha nincs körülötte egy szakmai háttér, és akik ott laknak, nem érzik magukénak a ki-fényesített kúriát.

Kérdezett Ferencz Zsolt

